

Şamistən Nazirli
istefada olan polkovnik-leytenant

(əvvəl ötən saylarımızda)

Fikri fikrə calayan qubernatorun atı asta və rahat gedirdi. Fırudin bəyin yiyəni bərk tutmaqdan qolları ağrıyırdı. Tərs kimi atı da dəlisoy idi. Uryadnik onun dəstəsi atlarını lap yavaşıtırmışdı. Nə qubernatoru keçə bildirdilər, nə də "sür" deməyə cəsarət edirdilər. Fırudin bəy atını saxlayıb bir neçə addım gərli qalan Əmirxanı gözlədi.

-Belə getsək, - dedi, - el yatandan sonra çalaraq, günəş qürubə enir...

Qubernator atını mahmızladı, yəhərdə azca dikəldi. Dilboz finxırıb yerişini artırdı. Atını Fırudin bəyin atı ilə yanaşı sürüb:

-Kimi, bu çoban Əfqan? - deyə Fırudin bəydən soruşdu.

-Kim olacaq, gözünü dünyaya açandan Qıraçkəsəmə bəylərinin qapısında muzdurluq edən, nökr duran savadsız ır çoban. Amma di gəl qoşmaları bütün mahalda dillər əzbət olub.

Fırudin bəy sevindi ki, nə yaxşı oldu şairdən, şairdən söhbət saldı. İndi yolu başa vurmaq asan olar. Xan, - dedi, - bu obada ziyalı da, rəlyət də, çoban da şair yazır. Məsələ şair yazmaqda deyil. Əlbəttə, çobanın şair yazmağı o qədər də möcüzə sayılmır. Amma bu obanın çobanının yazdığı şeirə diqqət elə:

Xoşuna gəlməyir, bu qurğu, büsat,

Çünkü qəlblim olub, çoxdan narahat.

Ellərin üzünə gülməyir həyat,
Əfqan, insan olan heç inciməzmi?

Bir evdə iki hava olmadığı kimi, bir ölkədə də iki hökumət olmaz. Özünü

GƏLƏCƏYİN ŞƏFƏQİ

şahidsiniz, rus gəlmiş, nöyütümüzü apardı, ingilis gəlmiş, "zəkat" yığı, dar ağacı qurdu. Heç kəs dost kimi, xilas-kar kimi gəlmədi Azərbaycana. Xalq nə qədər savadsız olsa da, bunları görür, eşidir. Onların görən gözü, eşidən qulağını qapamaq mümkün deyil. Hamısı dərviş kimi boş torbalı gəlib dolu getmək istəyir. Axi, dost dostun evinə qazanc üçün, qəret üçün gəlir. Xalq nəcət yolu göstərmək əvəzinə başından vurub dilini lal edirlər. Rusiya fəhləsini, kəndlisini o qədər cəldilər ki, axırda lalı da dil açdı. O boyda çarın qanlı taxt-tacını vurub açtı. Üç yüz illik tarix bir gündə ayrı cür yazıldı.

Atlılar İncə çayını keçib üzüyuxarı dikləndilər. Sıra dağların arxasına enmiş günəşin üfəqdə zəif saraltısı qalmışdı. Qara kölgələr uzandıqca boz tepələrin yaxasına şər vaxtının izləri düşürdü. Kənd mollasının aşxam əzəni geniş vadidə əks-ədə verir, hüzünlü bir səslə göylərə yüksəlirdi. Bu səstə torpaq damlarında yaşayan bəyin, ağanın, yoxsulun qəlbinə eyni əhənglə Allah eşqi açılırdı. "Allahu əkbər, əş-hədu...". Harın atların finxırtısı, zərbli nal səsləri kəndi vahiməyə saldı. Qara torpaq damların həyətdəki illərin səsi kəndi bürüdü. Əmirxanın sükuta qərq olmuş qəlbində isə Fırudin bəyin "bir evdə iki hava olmadığı kimi, bir ölkədə də iki hökumət olmaz" sözləri qaynayırdı. O, səkilli köhlənin nal cingillisini belə eşitmişdi. Gəldiyinə peşiman olmağa başlamışdı. Ürayinə, qəlbinə dolan vahiməylə fikirləşir, götür-qoy edirdi ki, axund onu necə qarşılayacaq; məsələni ona necə açıb deyəcək. Osmanlı, ya da İran torpağına keçməkdə ona kömək edə biləcəkmi?

...

Nökr atları talvarın altına çəkdi. Hamısının yəhərləri alimb üstünə ləpk çul salındı. Hərəsinin başına arpa dolu borba keçirildi. Axund özü "xoş gəlmisiniz", - deyə-deyə qonaqları üst mərtəbəyə çıxartdı. Mühəccərin yanında çiyinə ağ desmal salmış əli axtalalı nökr hazır dayanmışdı. Qonaqlar yuyunub əlvan xalı döşənmiş ge-

Badisəba xanım

nisi, işıqlı otağa keçdilər. Axund və onun böyük qardaşından başqa ev adamları tez-tez girib-çıxırdı. Kimi zümzüməli samovarı, təndir çörəyi və motal pendiri, kimi də buğlanan bəzərmanı gətirirdi. Güzəranı, dolanaçağı yaxşı keçən axund evində hər bir qonağa yaxşı süfrə açılırdı. Yeməyin belə tez ortaya gəlməylə qubernator təccib elədi.

-Axund, -dedi, - belə təzliklə? Bəlkə ayrı qonaq-zad gözləyirdin? Biz mənə...

-Xan, sizdən artıqmi olacaq gələn qonağımız, heç bir qonaq-qara gözlənmirdik. Doğrusu, bizim evdə qara çəzan Allah vərəni həmişə qaynadır. Yaxından, uzaqdan gəlib-gədənlimiz çox olur. Bir də ki, atalar yaxşı deyib, qonağın özündən qabaq ruzusu gəlir. - Sol əlini dizinə dayayıb qabağa əyildi, süfrədən fətr götürdü. Avazla "bismilləh" deyib qonaqlara yemək təklif elədi. - Buyurun, çörək kəsin, nuş canlıqla yeyin. - Adını eşidib, özünü ilk dəfə gördüyü Fırudin bəy: - Rahət əyləşin, - dedi, - axund xoş təbəssümlə gülümsünüb, - Allah canınızı sağ əyləsin, Fırudin bəy, o qədər yaxşı-yaxşı sora-

ğınızı eşitmişəm ki... Dəfələrlə Tiflisə yolun düşəndə görüşüb söhbət etməyi arzulamışam. Qismət olmayıb. Həmişə əhval-şərifinizi müfli Mirzə Hüseyn əfəndilən soruşmuşam. İndi Allahın buyruğuna bax, ona qurban olum, sizin kimi əllicənab adamı mənim evimə qonaq göndərib. İnanın, o qədər razıyam bu görüşümdən ki...

Axundun çörək üstə bu qədər uzunuza danışmağı xanın xoşuna gəlmədi. Qubernator bu söhbətə yaltaqlıq kimi qəbul eləsə də, axundun danışığında bunu his etmək mümkün deyildi. Doğrudan da axund sıldq-ürəkə, təmiz qəlbə sevinirdi ki, Fırudin bəy kimi əllicənab mütabəhhir onun evinə təşrif gətirib. Çörək yəyə-yəyə fikirləşir, götür-qoy edir və birçə şeyi anlıya bilmirdi ki, qubernator hara, Fırudin bəy hara, bu nə səfərdi, belə birgə. Qubernatorun nə kəndxidən, nə də adlı-sanlı İbrahim kovxanın evinə düşməməyi axundun canına gəldikcə vicvəcə salırdı. Şəkk-şübhə onun ürayində çoxalsa da üzə vurmur, hörmətli qonaqlarına gah fətr uzadırdı, gah da çörək qoyurdu.

Qubernator çox gözəldi, diqqət kəsildi, amma axund onun gəllşini ayrıca qeyd eləmədi. Könlüsüz bir neçə tikə yeyib çəkildi. Uzun, qalın biglalarını yoğun barmaqları ilə sıgallayıb "əlhəmdürillah, Allah artıq ələsin, evin abad olsun", - deyib çərəkəsinin qoltun cibindən ağ nazik çəpü çıxarıb dişlərini təmizlədi.

-Fırudin bəy, bir zamanlar eşitdim ki, söhbət var sizi Zaqafqaziyanın şeyxulislamıq vəzifəsinə təyin edəcəklər? - Axundun yəndən Fırudin bəy müraçətini gören qubernator daha da əsəbiləşdi. İri, domba gözləri geniş açıldı. Nifret və qəzəblə ona baxa-baxa qaldı. Çənəsindəki dərin çapıq əsəbiliklə səyirdi. Ürayində "It oğlu, bir ikə çörək

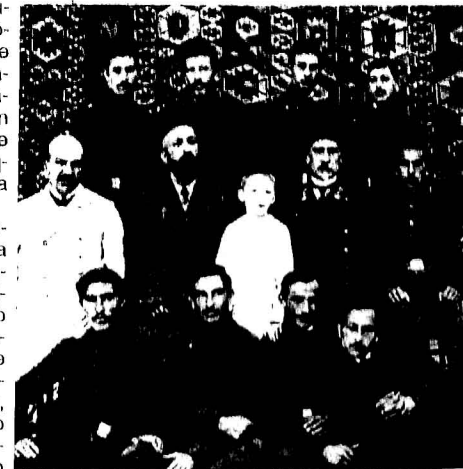
verdi, onu da burnumuzdan tökəcək, yox, bu axund toxmanı boğma elədi", - deyə fikirləşdi. Qıpqırmızı sifəti qəzəbin təsirlərindən gət-gədə bəzəməyə başladı.

Fırudin bəy nəbəkədəki yazını stəkana töküüb bir qurtum içdi. Bardaş qurub oturmağa döyüşmədiyindən yerində qurcalandı.

-Bəli, - dedi, - elə söhbət vardı, mənim razılığımı almadan qəzəldə olan da vermışdilər. Lakin mən bu vəzifədən imtina elədim.

Tərləqət bə cüz xidmətli xəliq İnat
Bə təsbihi səccadəvü dəliq nist.

Tərləqət (məslək) təsbəhə, səccadəyə, əbəya bağlı deyil. Əsl məslək - xalq xidmət etməkdən ibarətdir. Mən də

xalqıma xidmətli ancaq maarif sahəsində çalışmaqda götürəm.

Doğrudan da 1906-cı ildə Fırudin bəy şeyxulislamıq vəzifəsinə dəvət edilmişdir. Ruhaniliyyə "müqəddəs atalara", "bu dünyamız yox isə də, axirətimiz var" ya da "Məhəmməd ümməti darda qalmaz" deyənlərə nifret bəslədiyi üçün o, bu vəzifədən imtina et-

mişdi. Həttə belə din-sevənlərə düşmənlə olduğu müddətdə açıq-aydın bildirişdi. Elə buna görə də qəzəblə yazırdı: "Hamı müsəlman qardaşdır taybınız ölkənin halında yaşayıb zillət və nisret ilə güzəran keçməkdədirlər... Allah heç bəndəsini taybınız ölkənin gününə salmasın!".

Həmin illə Fırudin bəy axund Əbu Turabla da xoş "döyüşməli" olmuşdu. Dinyəvi əməlin əleyhinə çıxan, onu şeytan əməli hesab edən axund Əbu Turab din qardaşlarını məhz dini əməlləri döyürməyə çağırırdı. Axundun bu gərəzəlin görüşlərini Fırudin bəy və molla-nəsrətdinçilər tənqid atəşinə tutdular.

İndi Fırudin bəy fikirləşirdi ki, yaxşı ki, üzbəüz oluruğum axund mənim o zaman mətbuatdakı çıxışımın bixəbərdir, yoxsa, mənimlə əyləşməyi özünə təhlükə sayardı.

-Bir də ki, möhtərəm axund, - deyib Fırudin bəy təmkinlə davam etdi. - Hələ ilk gənçliyimdə müqəddəs dinin təbliği yolunda mən də az çalışmışam. Həttə vaxtilə yazmışam ki, əgər xalq Quranın göstərdiyi həqiqi yolla gəlsə, əsl inkişaf yoluna düşə bilər. Həqiqətdə dinimiz hüsn-məişətimiz üçün yaranmışdır və hüsn-məişətimiz... nəcət və səadətlimiz dini-mübinimiz olan qanuna əməl etməkdə, şəri-şərif açdığı yol ilə gəlməklə bəhəmə gələcəkdir.

Amma həyat və onun bugünkü inkişafı, bir də yetişən gənçliyin marağ dairəsi göstərir ki, çox da din, islam deyib onların ələyindən yapışmaq məqbul deyil. Çünki xalq arasında olan bəzi molla, seyid, dərviş, axund dini özünə bayraq edib savadsız, küt şeylərlə, cadu-pill ilə xalqı sour, onu quru yerdə qoyur. Vaxtilə dine verdiyim ali tərif üçün bilirməm, gələcək nəsil məni alqışlayacaq, yoxsa təhməlləndirəcək. Hər halda yəne deyilərəm, bugünkü inkişaf, gənçliyin marağ dairəsi göstərir ki, mən xalqın həqiqi inkişaf yolunu məhz dində görməkdə səhv etmişəm. Vaxtilə şəriət müəllimi olduğum üçün ruhanilərimizin bütün xasiyyəti və qüsurlarını mənə də şamil etmək caiz deyil. Əslində mən bəlkə də mollalara yaxınan bəddəd olduğum üçün, bir para "müqəddəs ataların" bəd əməllərini və təməkkarlığımı daha yaxşı öyrənə bilmişəm. Elə buna görə də onlara daha çox nifretim var və bələlərinə həmişə düşmən olmuşam.

(ardı gələn sayımızda)

Şamistan Nəzirli
istefadə olan polkovnik-leytenant

(əvvəli ötən saylarımızda)

–Əstəğfurlah de, Firudin bəy, - deyir axund başaşağı təsbehini bir neçə dəfəni cütleyib ötürdü. Sizdə nə günah var, siz qəlbizin hökmü ilə o kişinin gözəgörünməz qurban olduğumun - təsbehi əlini yuxarı qaldırıb üzünü tavana tutdu - göstərişlərini yerinə yetirmisiniz. Xudaya - xudavəndə hər halda sizi mükafatsız qoymaz, cənnəti məkan edir.

Firudin bəy gördü ki, axundun xeyir-duası, tərifləri qubernatorun içəridə bağışaqlarını doğrurur. Qubernator qan sağılmış bulanıq gözlerini düz ona zilləmişdi. Özünü elə göstərdi ki, guya uşaq marağı ilə onları dinləyir. Əslində fikri-zikri ayrı yerdəydi, xəyalı bir azdan təklidə qalanda axundun ona verəcəyi "ha", "yox" cavabı ilə əllaşır. Qapı ağır bir cırıltı ilə açıldı. Yarıqaranlıqda zorla görünən nökrə axund əli ilə "süfrəni yığışdır" işarəsi verdi. Üzünü Firudin bəyə tutub:

-Firudin bəy, - birca şeyi bilirməm ki, hər kəsin başının üstündə bir Allahım deyim, yaradıcı və ya idaredici qüvvəmi deyim, bilirməm amma inandığı nəse var. Hələ yer üzündə elə bir millət, xalq yoxdu ki, o dinsiz olsun. Kəsəsi, insan olan kəs nəyəse, kiməsə inanıb sitayış, etiqad etməlidir.

Firudin bəy axundun söhbətlərindən, onun qabaqcıl fikirlərini tuta bilməmişdi. O, hiss etməmişdi ki, axund din xadimi olsa da, təkcə dinin ətəyindən yapışmayıb. Odur ki, ağına gələn bir fikri deməkdən çəkinmədi. Bu dəfə isə necə deyərler, baltanı lap kökündən vurdu.

-Axund, - dedi, - Hər halda gəl səni-limənli etiraf edək ki, din insanın qəflət yuxusunda qoyur. Onun başı altına

GƏLƏCƏYİN ŞƏFƏQİ

elə bir yastıq verir ki, bədbəxt müsəlman xorna çəke-çəke şirin yuxuya gedir. Bir də qiyamətəcn ayılır. Ayılandasa susuz bir səhrada tək-tənha qaldığına yanib-yaxılır. Sonra dizinə-başına ha döyürsə, əli bir yana çatdır ki, çatdır... İndi Allaha şükür, müqəddəs din yolunda çalışan fədailərimiz o qəder də az deyil. Mən Firudin bəy olmasam da, şeyxülislamliq vəzifəsini icra dan onlarca alimnəma tapılar. Balalarımızın təhsili, inkişafı naminə çalışan müəllimlərimiz isə tamamilə azlıq edir.

Əslində Firudin bəyin dinin tənqidi haqqında olan söhbəti axundun üreynə idi. Zaqafqaziya müftisi Mirzə Hüseyn Əfəndi Qaibzadənin yaxın dostu olan axund da, dinə müqəddəs ayın kimi baxmırdı. "Mən heç bir vaxt ruhani olmamışam və heç bir vaxt dini ayın icra etməmişəm və bundan sonra da etməyəcəyəm, lakin mənə təklif edilən vəzifəni qəbul edirəm, çünki bu vəzifədə xalqıma daha böyük fayda verə biləcəyəm güman edirəm."

Bu sözləri Mirzə Hüseyn Əfəndi 1881-ci ildə Qoridəki maarif seminarı-yasının Şərq dilləri müəllimliyindən Zaqafqaziya müftisi vəzifəsinə seçilərkən demişdi. Həmin sözlər axund üçün dünyada ən qiymətli kəlamlar idi. Bu sözləri o, Firdovsinin, Sədinin, Nizaminin, Hafizin qiyməti hikmətlərinə bərabər tuturdu, irili-xırdalı hər məclisdə əzbər deyirdi. Açıq fikirli, cəsəətli sözləri üçün axundun özünün din xadimləri arasında çox da hörməti yox idi. "Din mənə çörək ağacıdır. Onu tir-yək kimi çəkirəm", - deyə axund dünyəvi emlərdən xəbərdar idi.

Qubernator Əmirxan isə gözləyirdi ki, indiki zamanın mübahisəsi qızıqsacaq və o zaman bir-birindən incik düşəcəklər. O, hiss edirdi ki, Firudin bəyin söhbətində dinsizlik var. Axundu qatı dindar hesab edən qubernator sevinir, aranı qızıqsırdırmaq üçün bir söz də ata bilmədiyinə yanib-yaxılırdı.

Axundun böyük oğlunun qapıda görünməyi söhbətin yönünü dəyişdi. Oğlan utancaq bir vəziyyətdə, çəkine-çə-

kinə atasına yaxınlaşıb qulağına nəse dedi. Axund geri qanrılıb qapıya boylandı, çiyini üstəndə:

-Qoy gəlsin, - dedi, - içəri dəvət elə. Üzünü qonaqlara tutub, - Həmid bəy, - dedi, - kəndimizin müəllimidir. Çox gözəl də uşaqlara təhsil imkan ələyir. Yəqin Firudin bəyin gəlməyini eşidib.

Cavan ədəb-ərkanla salam verib, hamı ilə görüşdükdən sonra axundun göstərdiyi yerdə əyləşdi. Fəxrli əsgər kimi düz yeriyən sıx qara saqqallı, balacaboy Həmid bəy bu kəndə seminarıyanı qurtarandan sonra könnüllü gəlmişdi. Ən çox tarix və etnoqrafiyaya maraq göstərən cavan müəllim arabir mətbuatda maraqlı yazılarla çıxış edirdi. Görünür, tarixlə çox maraylandığında istər danışmağında, istərsə də davranışında yaşına yaraşmayan bir müdrilik, ağıllılıq vardı.

Məhz bu keyfiyyətlərinə görə kənd əhli arasında böyük hörmət və nüfuz sahibi idi. O, da axund kimi, demək olar, Firudin bəyi qiymətli tanıyırdı. Tək birca dəfə birinci klassik Tiflis gimnaziyasında oxuyanda Firudin bəyi görmüşdü. O zaman Firudin bəy Tiflisdəki Sərdarlıq dəftərxanasının Zaqafqaziya Maarif şöbəsi tərəfindən bir neçə nəfərli gimnaziyada təhsil alan azərbaycanlı uşaqların maddi ətinliklərini və təlim-tədris müvəffəqiyyətlərini yoxlamağa göndərilmişdi.

Müəllimin gəlməyi Firudin bəyin eynini açdı. Geniş işıqlı otaq ona quyu kimi dərin və cansızlığı görünürdü. O, hər axşam öz otağına çəkilib bütün varlığı ilə sevdiyi tədqiqat işi ilə saatlarla məşğul olurdu. Heç zaman söhbətə bu qədər vaxt səfr etməmişdi. İndi isə harın qubernatorun yekəxana oturuşu üreyni bulandırır, xəyalını küsdürürdü. Qubernator axundu sor-

ğu-suala tutmuşdu. Yayılağa köçmək, arana qayıtma, iki millət arasında olan ixtişaşlar haqqında söhbətlər baş alıb gedirdi.

Mübahisəyə ara verən qubernator əsnəyə-əsnəyə əlini ağzına aparıb, "of" elədi. yaxasından frencinin cibinə sallanan saatını çıxarıb düyməsini basdı. Qurbağa kimi ağzi açıla qalan cihazı lampa işığına tutdu.

-Oho, - dedi, - saat on ikini keçib, yatmaq vaxtıdır.

Hamı komandı verilmiş kimi birdən ayağa durdu. Eyvana çıxan Firudin bəy çayın hər iki sahili boyu salınmış kəndə, onun aylı-ulduzlu gecəsinə baxıb məftun oldu. Üzünü Həmid bəyə tutub:

-Əgər vaxtın müsaidə edərsə, bir az çay kənarında gəzişmək bəd olmazdı. Səni bilirməm, mən çox gec yatanam. Onlarla yanaşı dayanan axund söhbətə qarışdı:

-Elə bizim müəllim də çox gec yandı. Nə vaxt oyanırsan, görürsən Həmid bəyin işığı yanır. Birisini camaat arasında özünü oda-köze vuran görəndə deyirlər ki, Həmid bəyin işığı kimi elə hey yanırısan.

Firudin bəy yarızarafat, yarıcididi:

-Bu kənd qaranlıqdan Həmid bəyin işığı ilə çıxacaq. Onunla da tarixə düşəcək...

***

Gəzintidən qayıdan Firudin bəy qubernatoru bərk dilxor gördü. Hər ikisi lampaya yaxın oturmuşdu. Axund ayağa durub Firudin bəyi arxadakı otağa dəvət elədi. Üstünə ağ yorğan-döşək salınmış taxta carpayını göstərdi.

-Bəy, - dedi, - burda rahatca istirahət edə bilərsiniz. Bu otaqda sizdən başqa heç kəs qalmayacaq.

Firudin bəy razılığını bildirdi. Əl işarəsilə hələ də yatmayan, o biri otaqda üstü-duman içində fikri-fikrə calayan qubernatorun niyə kefsiz olduğunu soruşdu.

Müdrük axund ikibaşlı cavab verdi. -Deyəsən, burda insan arasında yaşamaq sərfli olmayıb. Könlünə meşə düşüb. Məni də özü ilə aparmaq fikri var. Deyir ki, "qırmızılar" Dərbəndə yaxınlaşıb. Sən də iranlısan, dədə-babədən kəndə gəl, bərk qaçıb gedək, bu dağların yolunu sən bilərsən. Dedim ki, mən hara, İran hara. Xətrinə deydim. Guya iki yüz il bundan əvvəl babamın babası İrandan gəlib, onu da dəqiq bilən yoxdu. Mən gözümü açıb babamı da, atamı da bu torpağın suyunu içib, çörəyini yeyən görmüşəm. Bu torpağa xor baxa bilmərəm. O mənim anamdır. Əzəlim burdan başlayıb, sonunda da burda olacaq. "Qırmızılar" gəlmir, ister al yaşillar gəlsin. Məgər o gələnlər "qırmızılar"ın dini-məzhəbi yoxdumu? Firudin bəy, bayaq özünü tədiq etdiniz ki, yer üzündə elə bir xalq, elə bir millət yoxdur ki, dini, etiqadı olmasın. - Axund bərk əsəbilmişdi. Əl-ayağı ilə canfəşanlıqla. Tələşlə elə şikayətəndirdi kit, sanki onu kimsə indəcə evindən-əşiyindən qovub çıxaraçaqdı. - O boyda Osmanlı gəldi mənə yerimdən tərpedə bilmədi, indiki bunun qara-qorxusu, - deyib xanın tənha oturduğu otağa işarə vurdu. - Mən Qazaxlıyam, vəssalam! Ölsəm də burda öləcəm. Sinnimin bu vaxtı kimin qapı-

sına pənəh apara bilərəm. Bəs aitam, bəs ev-əşiyim...

Firudin bəy axunda təsəlli verib sakitləşdirdi. Soyunub yerinə uzandı. Bərk yorğun olmasına baxmayaraq, bir müddət yuxuya gedə bilmədi. Onu nə axundun, nə də qubernatorun keçirdiyi qorxu hissi təşvişə salmırdı, narahat etmədi. Fikri-zikri birca şeydə cəmlənmişdi, narahatçılığı da ondan idi. - Seminarıya necə olacaq? Min bir əziyyətlə topladığı uşaq təhsilini tamam edib, xalqın, Vətəninin ucaq kəndlərinə maarif işığı apara biləcəkmi?

Pəncərə bərkdən titrədi. Uzaqlarda göy guruldayıb şimşək çaxdı. Çöldə leysan yağışının şirillisi eşidildi. İri damcılar ağacların yarpağını, şüşələri döyəclədi. Axşamdan çəpər dibində, divar küncündə ağır-ağza verən böcəklərin, qarafatmaların hüznü səsi xırp kəsildi. Bir-birinin ardınca çaxan şimşəkdən xalxdakı inəklər oxranıb qalxdı, talvarın altındakı atlar dartınıb kişnədi, kəndin yuxarı başında kəsik-kəsik it ulaşması eşidildi. Pencəyini çiyinə salıb pəncərə ağzında fikrə gedən Firudin bəy tənha qalan Badisəbəni düşündükcə övladsızlıq onun içini göynədir. Hər dəfə çöldə göy guruldayıb şimşək çaxanda qızıl dilli alovun işığında ağ saçlı, qüssəli üzlü Badisəbə daha aydın görünürdü. Qohumu, həm də yeznəsi Mənsur ağanın ölümündən sonra Dürətnisə ilə Badisəbə elə bil hər saat, hər gün qocalırdılar. Firudin bəy yanib-yaxılırdı ki, seminarıyanın Qazaxda bina tutmasının səbəbkarı Mənsur ağaya ilk buraxılış təntənəsində iştirak etmək qismət olmadı. O, xəyalən uşaqların ədəbi gələcərdəki çıxardığı oyunları, xüsusilə Krilovun "Sazandalar" təmsilində "dəcəl meymun" rolunun ifaçısı Səməd Vəkilovun məharətli çıxışından uğunub gedən sən, oynaq çöhrəli seminaristləri xatırlayıb, xatırladıqca da qeyri-ixtiyari kədərlə gülməkdən ürədi.

Kəlağayısının ucunu gülməkdən yaşarmış gözələrinə tutan Badisəbə da tamaşaçı - seminaristlər arasında idi. "Firudin bəy, sən Allah, birca ona diqqət elə, gör necə də məharətlə, ustalıqla oynayıb. Hələ sən onu seminarıyaya götürmək istəmərdin". Uşaqların müvəffəqiyyətlərindən sevinən Firudin bəy xəyalında deyirdi:

- Sizə baxarkən mən Azərbaycan xalqının günəşli gələcəyini təmin edəcək xoşbəxtlər nəslini görürəm. Oxunu, balalarını, xalqın nicat yollarında ona dayağ durun!